

Fazy rozwojowo-ewolucyjne zespołu dworskiego

Faza I. Wiek XIV – około 1500 r.

Laskowa została założona przypuszczalnie u schyłku XIV w. w ramach akcji osiedleńczej w rejonie podgórskim w tym i w ziemi limanowskiej - rozpoczynającej się w okresie rozbicia dzielnicowego, a zwłaszcza za panowania ostatnich Piastów, przy drodze sądeckiej biegnącej doliną Łososiny, na Strzeszyce przez Górę Just do Tęgoborza. Wieś była zapewne własnością rycerską, co poświadczać może jej nazwa o charakterze dzierżawczym, choć nie można wykluczyć proveniencji topograficznej. W ciągu XV wieku, gdy Laskowa pozostaje we władaniu rodziny Lipskich, postępuje proces jej zagospodarowania drogą karczunku lasów od niżej, centralnie położonych terenów zaczynając. Zapewne w środku wsi zostaje usytuowany ośrodek gospodarczy, choć trudno z całą pewnością stwierdzić, czy jest on równoznaczny ze stałą siedzibą mieszkalną właścicieli.

Faza II. Lata ok. 1500 – 1688.

Na początku tego okresu rozwoju Laskowa przechodzi w ręce rodziny Laskowskich, których własnością pozostaje niemal do jej schyłku. Niemal równoległe z ustaleniem nowego stanu własnościowego następuje reorganizacja gospodarcza wsi, w której zostaje wprowadzona gospodarka folwarczna, szeroko rozwinięta w kraju już w stuleciu poprzednim. Zmiana form gospodarowania przyczynia się do znacznego rozwoju ekonomicznego wsi wyrażającego się kilkusetprocentowym wzrostem arealu ziem uprawnych w ciągu niespełna półwiecza (pomiędzy rokiem 1536, a 1581). Uzyskanie nowych terenów rolniczych odbywało się drogą karczunku lasów, które z uwagi na swój pierwotny zasięg dostarczały zapewne materiału budowlanego nie tylko na potrzeby wciąż jeszcze nielicznie zaludnionej i zabudowanej wsi, ale również i na zbyt, dzięki czemu dochód z tracza stanowił zapewne ważną pozycję w ogólnych dochodach właścicieli. Postępująca aktywizacja gospodarcza spowodowała, w następnym stuleciu konieczność tworzenia wydzielonych jednostek gospodarczych w postaci folwarków, niezbędnych wobec znacznej powierzchni wsi – w XVII w. powstaje osobny folwark Porąbka. Główne założenie folwarczne zostaje ulokowane w centrum terytorialnym, w pobliżu głównego cieków wodnego, to jest rzeki Łososiny i jej lewobrzeżnego dopływu - potoku Nagórskiego, gdzie też powstaje siedziba właścicieli, o której pierwsza wiadomość pochodzi z 1-szej ćwierci XVII w.

Zabudowa zespołu folwarcznego, a następnie dworskiego składała się z obiektów drewnianych, a jego układ przestrzenny nie odbiegał od stosowanego powszechnie, ustalonego tradycją, a podyktowanego zarówno względami funkcjonalnymi, jak i obronnymi. Miał on postać wielobudynkowego kompleksu wolnostojących zabudowań skupionych czworobocznie wokół podwórca gospodarczego, stosunkowo zwartego, wykorzystującego elementy naturalnego krajobrazu w postaci naturalnego źródła wody bieżącej, jak i skarpy terenowej niezbędnych dla potrzeb życia codziennego i gospodarczego, zawierającego w sobie także pewne, niewielkie zresztą cechy obronności.

Można przyjąć, iż w tej właśnie fazie, na przełomie XVI / XVII w. ukształtowała się w Laskowej siedziba feudalna, jako określona jednostka osadnicza, skupiająca przy jednym podwórzu zabudowę mieszkalną oraz gospodarczą i to zarówno usługową, jak i produkcyjną. Elementem zespołu było ogrodzenie, którego pewne fragmenty mogła spełniać obrzeżna zabudowa. Od strony południowo-wschodniej założono ogród o funkcji, na tym etapie bardziej użytkowej aniżeli reprezentacyjnej. Dwór (curia) zajął wschodnią - pozornie wyższą - część terenu, optycznie podwyższoną przez spadek w kierunku rzeki, choć uprzednio część ta mogła mieć wysokość nieco wyższą niż obecnie w stosunku do części zachodniej. Taki układ przestrzenny stanowił redukcję zespołu rezydencjonalnego, podyktowaną rozmiarem majątku ziemskiego i potrzebami oraz możliwościami ekonomicznymi właściciela wioski, ulegającego w Polsce XVII w. określonej ewolucji. Proces ten polegał na porządkowaniu, normalizacji i kompozycyjnym wiązaniu wszystkich elementów rezydencji, przy korzystaniu z odległych wzorów zagranicznych, które w konkretnych, miejscowych warunkach ulegały daleko idącym uproszczeniom, narzucanym wyżej wspomnianymi okolicznościami.

Przemiany dotyczyły nie tylko kompozycji całego zespołu, ale również formy jego głównego składnika, jakim był dom mieszkalny w okresie tym wyodrębniony z wielobudynkowego zespołu dworu. Budynek obecnego dworu w Laskowej powstał przypuszczalnie w 3-iej ćwierci XVII w., zapewne w miejscu poprzedniego obiektu o tej samej funkcji, być może z wykorzystaniem reszty starszej budowli. Usytuowanie nowego budynku rezydencjonalnego miało więc w ten sposób pewną tradycję, która obecnie nabrała nowego wyrazu artystycznego wynikającego nie tylko z formy dworu, ale również przez uczynienie zeń obiektu umieszczonego na przecięciu dwóch linii kompozycyjnych zespołu, a mianowicie osi głównej przebiegającej w kierunku wschód – zachód, decydującej o układzie przestrzennym zespołu oraz prostopadłej do niej linii północ – południe powstałej wskutek rozwinięcia kompozycji ogrodu w kierunku południowym, czy też południowo – wschodnim. Taka sytuacja towarzyszącego zespołowi założenia zielonego, wynikała z warunków terenowych: braku miejsca na wschód od budynku dworu. Powstała w ten sposób oryginalna odmiana założenia „między dziedzińcem, a ogrodem”. Sama skala nowego budynku dworu oraz jego forma wskazuje na ewolucję kompozycji zespołu od układu niemal czysto użytkowego w stronę reprezentacyjności, a w związku z tym zarysowania się mała może na pierwszy rzut oka czytelnej, imaginowanej granicy między częścią wschodnią paradową i zachodnią gospodarczą, przebiegającą bowiem na kierunku północ – południe, równoległej do wspomnianej nowej osi ogrodowej. Te zmiany nie zastępowały starszego układu, który przetrwał znacznie dłużej, raczej się nań nakładały, tworząc swoistą symbiozę przeciwstawnych sobie założeń estetycznych w zakresie planowania przestrzennego, którą można uznać za jeszcze jedną specyficzną cechę polskich nowożytnych zespołów dworskich.

Ewolucja zespołów rezydencjonalnych w XVII-wiecznej Polsce obejmowała nie tylko zmiany w zakresie rozplanowywania założeń mieszkalno-gospodarczych, ale dotyczyła także zmiany ich głównego obiektu to jest budynku dworu, który pozostawał dominantą całego układu bez względu na jego rozmiar. Przemiany te zaobserwować można zarówno w zakresie programu wnętrza, jak i w zakresie bardziej generalnych procesów typologicznych. Dotyczyło to zarówno pałaców, jak i dworów, a różnice wynikały z rozmiaru obiektów i możliwości fundatorów. Najpopularniejszy przez cały wiek XVII był typ prostokątnego, wydłużonego

budynku o symetrycznym planie, którego model został sprecyzowany w traktacie Pietra Cataneo (1554), pojawiającym się w Polsce już u schyłku XVI w. W budowlach takich w części środkowej znajdowała się reprezentacyjna sala na przestrzał rozdzielająca dwutrakty jednakich, przeważnie czteroizbowych apartamentów. Model ten zredukowany do sali przestrzałowej ujętej w dwie pary pomieszczeń. Dwór był typem budowlanym specyficznie polskim i to stosunkowo świeżej daty. W 1-ej poł. XVII w. bowiem skromniejszych siedzibach szlacheckich mieszkanie bywało rozdzielone między kilka budynków. Wolno stojący dwór zawierający w sobie wszystkie funkcje mieszkalno-reprezentacyjne odpowiadał w polskich warunkach centrum zabudowań gospodarstwa wiejskiego, jakie we Włoszech spełniała „casa di villa”. We dworach tych program nowożytnego pałacu realizowany był w jednej kondygnacji. Stosowanie planów pałacowych typu trójdzielnego, wydłużonego dwutraktu z bocznymi apartamentami, trójtraktu czy innych schematów willowych, jak też klasycznych rygorów osiowości i symetrii planu przyjmowało się w praktyce ze znacznym, sięgającym kilkudziesięciu lat opóźnieniem.

Dwór w Laskowej należy do typu niemonumentalnej siedziby szlacheckiej ukształtowanej w wyniku przedstawionej ewolucji przede wszystkim jednobudynkowej oraz parterowej, co po połowie stulecia stało się niemal regułą w ramach dokonanego faktycznie w ciągu XVII w. swoistego skodyfikowania formalnego tejże grupy budowli. Polskie dwory tego czasu, ujmowane tak w kontekście zespołu dworskiego, jak i w zakresie koncepcji artystyczno-użytkowej samego obiektu, wskazują liczne zbieżności z architekturą willi włoskich. Ich sytuacja w ramach zespołu gospodarczo-użytkowego wraz z różnorodnie zaakcentowanymi elementami reprezentacyjności, które dziś – wobec nader ograniczonego zasobu zachowanych, choćby ułamkowo założeń z tego czasu, dają się odczytywać drogą prowadzonej ex post analizy semantycznej, pozwalającej się domyślać pewnego rodzaju inuicyjnego przenikania, jest również umowna, jak stosowane, na zasadzie kompromisu między nie w pełni uświadamianą potrzebą dostosowania do aktualnej mody i wymogami użyteczności, rozwiązania formalne. Dwór parterowy bowiem był łatwiejszy do rozplanowania zgodnie z aktualnymi potrzebami, a także rozbudowy drogą addycji kolejnych członów, dodawanych, jak to chyba miało miejsce w Laskowej, dość swobodnie w zależności od potrzeby, warunków terenowych, kosztów i bez większej troski o zachowanie regularności założenia architektonicznego. W powstaniu dworu procentowy udział architekta – projektanta oraz mistrza ciesielskiego – wykonawcy był w praktyce różnorodny.

Ukształtowanie budynku dworu dokonywało się na bazie sformułowanego w 1-ej połowie XVII w. programu formalnego, którego najważniejszymi cechami było zawarcie funkcji reprezentacyjno-mieszkalnej w jednym, parterowym budynku, przez wzbogacenie formami przejętymi z architektury monumentalnej (2 – 3 ćwierć XVII w.) i normalizację bryły i układu przestrzennego stanowiącymi zredukowane pochodne italianizującego się pałacu czy willi (2-ga poł. XVII w.). W 2-ej połowie XVII w., w warunkach ogromnego zniszczenia kraju w wyniku wojen z połowy stulecia, w tym tzw. potopu szwedzkiego, wykształcił się ostatecznie typ dworu polskiego, który przetrwał kilka okresów politycznych i kulturowych dziejów Polski. W jego skonkretyzowaniu formalnym przyjmuje się tradycyjnie, choć trudno to faktycznie sprawdzić, wpływ ówczesnych traktatów architektonicznych, czy raczej praktycznych poradników budowlanych, jakimi są „Krótka nauka budownicza” z 1659 r.

i „Ziemiańska generalna ekonomika” J.K. Haura z 1679 r. **Dwory powstające w tym czasie cechowały, prócz wspomnianych wcześniej parametrów (jednobudynkowość, jednokondygnacyjność), wznoszenie na podmurowaniu, osiowość i symetria, stosowane od połowy stulecia, a także wprowadzane równocześnie przykrycie dachem łamanym typu krakowskiego, jako element wzbogacania bryły budynku.** Najoryginalniejsze dwory 2-jej połowy XVII w. uważa się za odmianę willową nawiązującą do włoskich XVI-wiecznych wzorników. Odmiana w postaci budowli prostokątnych o trójtraktowym układzie przestrzennym, w których dwa symetryczne ciągi pomieszczeń ujmują usytuowaną w trakcie środkowym wielkiej sieni – salę. Przedstawiona we wspomnianej pracy Haura, wywodzi się z willi Andrea Palladia (dwory w Kowalewszczyźnie 1659/65, Chruszczynie Wielkiej 4 ćwierć XVII w., Rogowie 1685, Mierzynie ok. 1700 r., a także w Bogoniowicach, Gierałtowicach oba z 2-jej poł. XVII w.) W Laskowej wnętrze reprezentacyjne przeniesiono do bocznego, północnego traktu, przeznaczając dlań 2/3 traktu, co po zmianie własności zostało wykorzystane dla urządzenia tu wnętrza o funkcji sakralnej. Nie można wykluczyć, że już w trakcie wznoszenia obiektu zredukowano powierzchnię sieni przydzielając jej wschodnią część dla większego pomieszczenia w narożu północno-wschodnim. Takie rozwiązanie wskazywałoby na równoczesność budowy aneksu kuchennego komunikującego się z głównym obiektem wąskim korytarzykiem, przy zaakcentowaniu odrębności tegoż aneksu przez zmniejszony gabaryt i osobne przykrycie. Takie usytuowanie niezbędne dla funkcjonowania dworu, bez względu na jej sytuację własnościową, należałoby uznać za realizację zalecenia cytowanej „Krótkiej nauki budowlanej” nakazującej oddzielnie, ze względów higienicznych, kuchni od właściwej rezydencji. Trudno natomiast jednoznacznie ustalić pierwotne rozwiązanie wejścia, którego poprzednia, znana z przedwojennej ikonografii forma, była zapewne wtórna. Do etapu badań architektonicznych, a nawet archeologicznych musi pozostać niewyjaśniona sprawa połączenia budynku dworu ze służbówką od strony północnej, czytelna na planie katastralnym z 1847 r., przywodzącego na myśl rozwiązanie alkierzowe, zapewne również wtórne.

Faza III. Lata 1689 – 1783.

U schyłku poprzedniej fazy Laskowa została zakupiona przez bpa krakowskiego J. Małachowskiego, a następnie przekazana klasztorowi misjonarskiemu z podkrakowskiego Stradomia. Odtąd przez blisko sto lat wieś pozostawała własnością duchowną, aż do sekularyzacji dóbr zakonnych w latach 1781-83 dokonanej przez zaborcze władze austriackie. Wkrótce po wejściu w posiadanie Laskowej nowi właściciele uzyskali liczne przywileje gospodarcze, tradycyjnie zresztą przyznawane duchownym posiadaczom nieruchomości, a wśród nich istotne w burzliwym okresie dziejów, w jakie wkraczała Rzeczpospolita na początku XVIII w., zwolnienie od wszelkich świadczeń na rzecz wojska. Umożliwiło to, prócz zabiegów właścicieli, intensywne gospodarowanie, którego dowodem może być utworzenie we wsi pięciu folwarków, będących mniej lub bardziej samodzielnymi jednostkami gospodarczymi.

W okresie tym przypuszczalnie następuje, w związku z intensyfikacją życia gospodarczego wsi, rozbudowana zespołu dworskiego, głównie pod kątem wielokierunkowej

działalności ekonomicznej, cechującej się przypuszczalnie pewną tendencją do samowystarczalności. Zestawienie wydatków na konserwację bieżącą poszczególnych obiektów, zachowane fragmentarycznie z dziesięciolecia 1751 – 1761 wymienia takie elementy zespołu, jak stodoły i stajnie, browar, suszarnię, piekarnię, tracz, młyn, aptekę, dwie karczmy, z których to obiektów niektóre niewątpliwie usytuowane były poza obszarem zespołu dworskiego. W okresie tym przypuszczalnie nastąpiła rozbudowa części gospodarczej w kierunku południowym, przez utworzenie nowej jednostki przestrzennej w formie prostokątnego podwórca obudowanego nowymi, większymi od poprzednich, zabudowaniami.

Nie można wykluczyć, iż w omawianej fazie nastąpiła rozbudowa terytorialna, a także kompozycyjna kompleksu zieleni towarzyszącego budynkowi dworu od strony pd., choć brak po temu konkretnych danych. Pewnym przemianom uległ natomiast i to wkrótce po zmianie właścicieli wzniesiony pod koniec poprzedniej fazy budynek dworu. Dotyczy to w szczególności największego wnętrza, to jest sali w trakcie północnym, które już w siedem lat po objęciu Laskowej przez Misjonarzy służyło jako kaplica. Wówczas to, jak świadczy forma artystyczna i treść ideowa zachowanego stropu kaplicznego, wnętrze to otrzymało wystrój nieruchomy i niewątpliwie również ruchomy, z którego do dziś zachowały się wzmiankowany strop oraz malarski fryz podstropowy. Strop kaplicy we dworze laskowskim otrzymał, jak przedstawiono w rozdziale dotyczącym opisu obiektu, dekorację malarsko-stukową o ogólnej kompozycji symetrycznej, osiowej, cechującej się kierunkowością i subordynacją. Pod względem układu należy on do stropów kwaterowych, których proveniencji można doszukiwać się w weneckich plafonach z przełomu XVI / XVII w., wprowadzanych

w 1-iej poł. XVII w. we wnętrzach najwybitniejszych budowli rezydencjonalnych w Polsce (m.in. na drugim piętrze północnego skrzydła zamku królewskiego na Wawelu, w pokojach alkierzowych na 1-szym piętrze pałacu biskupów krakowskich w Kielcach, w pałacu Koniecpolskich w Podhorcach). Nowością jest tu wprowadzenie dekoracji stiukowej decydującej o odmiennym, w porównaniu ze wspomnianymi powyżej, wyrazie estetycznym stopu. W dekoracji malarskiej można doszukiwać się form należących stylistycznie do okresu wcześniejszego (1-sza poł. XVII w.), jak i reprezentujących smak artystyczny okresu, w którym powstał strop, to jest schyłku XVII stulecia. Do pierwszych wydają się należeć główki puttów z chwostami i pękami kwiatowo-owocowymi, do drugich motywy splotów akantowych. Charakterystyczne jest również ściśle wypełnienie pól stropowych dekoracją malarską.

Dziełem wysokiej klasy artystycznej jest także fryz podstropowy, choć pełna ocena jego walorów jest poważnie utrudniona z powodu częściowego tylko (około 50 % substancji) zachowania, ujmując globalnie – ani jeden fragment nie zachował się kompletnie. O wartości dzieła świadczy zarówno bogactwo wprowadzonych motywów – sploty bujnego akantu oraz przedstawienia ptaków – jak i kolorystyka.

W pustych dziś polach stropu znajdowały się pierwotnie, zachowane obecnie częściowo, malowidła na płótnie przedstawiające Chrystusa i czterech Ewangelistów. Malowidła te należy traktować jako jednolity program ideowy wiążący się nie tylko z zadaniami i ideami misyjnymi Zgromadzenia Misjonarzy, co potwierdziłoby dodatkowo,

prócz samej formy wspomnianych wyżej elementów dekoracji stropu, fakt jego powstania po objęciu Laskowej przez nowych użytkowników.

Faza IV. Lata 1784 – 1945.

Nowy etap w dziejach Laskowej otworzyła zmiana przynależności politycznej jaka nastąpiła z chwilą przyłączenia południowej części historycznej Małopolski do monarchii habsburskiej w wyniku 1-go rozbioru Polski. Nowe władze dokonały rychło sekularyzacji dóbr zakonnych, które przeszły pod administrację lokalną, a następnie zostały włączone do funduszu religijnego, by wreszcie, po roku 1800 stać się, jak poprzednio własnością prywatną. Ten stan posiadania, dotyczący po uwłaszczeniu już tylko zespołu i obszaru dworskiego, utrzymał się do końca omawianej fazy.

W okresie tym sam budynek dworu nie uległ większym zmianom, które objęły tylko podział kaplicy na dwa pomieszczenia oraz budowę przy elewacji zachodniej werandy z gankiem, nie licząc oczywiście bieżących remontów pociągających za sobą zmianę części substancji obiektu. Rozbudowie uległ przypuszczalnie kompleks zieleni, który przyjął postać postromantycznego parku, powiązanego zapewne z zielenią naturalną towarzyszącą biegowi pobliskiej Łososiny. Poważniejsze zmiany nastąpiły w części gospodarczej zespołu, polegające głównie na wymianie dotychczasowych zabudowań drewnianych podmurowanych na całkowicie murowane o dużych kubaturach, a także na wzniesienie nowych obiektów (m.in. spichlerz – plan kat. z 1847 r.).

Omawiana faza obejmuje okres dziejów cechujący się poważnymi zmianami zarówno w zakresie polityki, gospodarki, jak i kultury materialnej, które odbiły się w odpowiedniej skali w krajobrazie kulturowym Laskowej. Już w 2-jej połowie XIX w. powstały projekty modernizacji, zgodnie ze współczesnymi wymogami, układu komunikacyjnego wsi, korygującego tradycyjne ciągi, czego zapewne wymagała rozwijająca się gospodarka i podporządkowana jej infrastruktura regionu. Początku tych zjawisk należy upatrywać w akcji inwentaryzacyjno-gospodarczej podjętej przez władze zaborcze wkrótce po zajęciu tych terenów, której, abstrahując od negatywnej sytuacji politycznej, nie można odmówić słuszności.

Na omawiany okres przypada też powstanie dokumentacji kartograficznej szczegółowo dokumentującej stan zagospodarowania przestrzennego wsi, a w tym również układu przestrzennego zespołu dworskiego, mających zasadnicze znaczenie dla poznania jego dziejów i przemian.

Zasadnicze znaczenie dla dalszego etapu przemian krajobrazu wsi miało niewątpliwie odzyskanie niepodległości w 1918 roku. Nastąpiło wówczas stopniowe nasycanie nową zabudową stworzonej uprzednio infrastruktury przestrzennej. Do najpoważniejszych inwestycji w tym zakresie należy zaliczyć budowę kościoła parafialnego, którego bryła stała się odtąd dominantą panoramy wsi, tworząc wraz z wcześniej założonym, w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarzem wiejskim, w ramach którego powstała kwatera – mauzoleum żołnierzy poległych w I wojnie światowej, dziś poważnie zaniedbana i wymagająca rewaloryzacji, zabytkowy zespół, wpisujący się w naturalny krajobraz wioski.

Nie można wykluczyć, choć brak na to danych źródłowych, że w okresie tym nastąpiła, ze względów gospodarczych, podyktowanych przemianami ekonomicznymi o charakterze ogólnokrajowym (reformy rolne, kryzysy gospodarcze), częściowa redukcja zasobów substancjalnych zespołu dworskiego, w jego starszej, północnej części, która w fazie następnej uległa całkowitemu zatarciu.

Faza V. Lata 1945 – 1984.

Ostatni okres dziejów przyniósł zasadnicze zmiany, o charakterze wielopłaszczyznowym tak dla całej wsi, jak i dla zespołu dworskiego. Główną ich przyczyną były przemiany polityczno-gospodarcze kraju. Reforma rolna oraz regulujące ją akty prawne spowodowały likwidację wielkiej własności ziemskiej i przejście przez lokalne władze państwowe zarówno dawnego obszaru dworskiego, jak i należących do niego obiektów w tym również zabytkowego budynku dworu. Zmiana właściciela oraz nowa sytuacja ekonomiczna pociągnęły za sobą zmianę funkcji użytkowej obiektu, której skutki należy ocenić pozytywnie na tle ogólnokrajowym. W fazie tej nastąpiła redukcja kubaturowa zespołu, przypuszczalnie rozpoczęta już w okresie poprzednim, polegająca na likwidacji zabudowań gospodarczych w części północnej (udokumentowana rozbiórka tzw. zarządcówki), a następnie jego zniekształcenie przez oddzielenie części zachodniej i jej częściowe zniekształcenie wskutek wprowadzenia nowych obiektów, bezwartościowych architektonicznie (m.in. dodanie przybudówek do spichlerza). Sam budynek dworu poddany został zabiegom konserwatorsko-rewaloryzacyjnym, które pociągnęły za sobą także częściową likwidację kubatury w postaci rozbiórki werandy wejściowej przy elewacji zachodniej oraz przybudówki kuchennej. Ponadto zaniedbaniu uległ park dworski.

Zasadnicze zmiany nastąpiły w zakresie krajobrazu kulturowego wsi, polegające jak i w innych wsiach polskich, wymianie struktury budowlanej drewnianej na murowaną, o znacznie większych niż poprzednio kubaturach, realizowanej wg projektów typowych. Lata 70-te i 80-te stały się okresem, w którym powstało nowe centrum ruralistyczne wsi, ukształtowane w bezpośrednim sąsiedztwie zespołu, składające się z wielkokubaturowych obiektów użyteczności publicznej oraz silnie zagęszczonych nowych budynków mieszkalnych, majoryzujących optycznie zabudowę dworską.